

Závěrečná zpráva projektu specifického výzkumu za rok 2013

zakázka č. 2114

Název projektu: **Analýza reflektivních dovedností pedagogů mateřských škol**

Odpovědný řešitel: PaedDr. Vladimíra Hornáčková, Ph.D.

Ústav primární a neprimární edukace, PdF UHK

a studentky PdF UHK: 2. ročníku navazujícího magisterského studia oboru Pedagogika předškolního věku: **Eva Hercíková**, P-PPVN, ID: 24265 a **Eva Holubářová**, P-PPVN, ID: 25081
a externí spolupracovník: PhDr. Zora Syslová, Ph.D. z Katedry primární pedagogiky, PdF MU Brno

Celková částka přidělené dotace: 49 620,- Kč

STRUČNÝ POPIS POSTUPU PŘI ŘEŠENÍ PROJEKTU

1. Formulace výzkumného problému a cíle

Výzkumný cíl:

Zjistit úroveň reflektivních dovedností učitelů mateřských škol jako základního stavebního kamene profesionality učitele (tzn. identifikovat, jak rozumí výsledkům své činnosti, jak ji interpretují, aby ji mohli výhledově zkvalitňovat).

Konkrétní cíle:

- Analyzovat přístupy učitele ke vzdělávání dětí předškolního věku
- Identifikovat faktory, které ovlivňují schopnost reflexe učitelů MŠ
- Komparovat úroveň reflektivních dovedností u středoškolsky a vysokoškolsky kvalifikovaných učitelů MŠ

Sekundární cíle:

- Podpořit přímý kontakt studentů učitelství s prostředím mateřských škol a profesí předškolního pedagoga v průběhu předškolního vzdělávání,
- Rozvíjet schopnosti studentů potřebné pro realizaci vědeckovýzkumných projektů (sociálně psychologické dovednosti při práci v terénu, kognitivní dovednosti při práci s informacemi),
- Prezentovat výsledky v odborném periodiku nebo na mezinárodní vědecké konferenci,
- Přinést inspirace pro zkvalitnění terciárního vzdělávání v oblasti reflektivního rozvoje studentů oboru Učitelství pro mateřské školy.

Studiem dostupných tuzemských i zahraničních materiálů k problematice kvalifikace učitelů MŠ a jejich pojetí reflektivního praktika jsme pronikly hlouběji do problematiky reflexí a jejich vyhodnocování podle předem daných kritérií. Zahraniční studie zabývající se vztahem mezi kvalitou a kvalifikací ukazují (Barnett, 2004; Kelley, Camilli, 2007; Oberhuemer et al, 2010), že vyšší vzdělání umožňuje učitelům stát se vnímavějšími v reakcích na dětskou individualitu a jsou více kompetentní v obohacování jazykových znalostí a kognitivních zkušeností ve srovnání s méně vzdělanými kolegy. Do přípravy v úrovni ISCED 5A se stále více prosazuje koncept tzv. **reflektivní praxe** (Laboskey, 1994; Schön, 1987, 2003). Podstatou tohoto konceptu je rozvíjet u studentů učitelství schopnost konfrontovat svoje postupy a jednání při činnosti/praxi samé. V České republice však přetrvává rigidní přístup k přípravnému vzdělávání učitelů mateřských škol v úrovni ISCED 3. Profil absolventa SPgŠ je v podstatě zaměřen na dokončení všeobecného vzdělávání, čemuž odpovídají výstupy v podobě klíčových kompetencí a předpokládá se, že takto široce pojaté vzdělávání nedává dostatek specifických znalostí a v našem případě reflektivních schopností pro výkon tak náročného povolání, jakým je učitelství v mateřské škole.

Přesto vznikl v českém prostředí komplexní nástroj *Rámeček profesních kvalit učitele* určený především učitelům a ředitelům mateřských škol pro dlouhodobé sebehodnocení a hodnocení kvality učitele. Nástroj vznikl v rámci národního projektu MŠMT Cesta ke kvalitě (Tomková, A. a kol., 2012), jehož cílem bylo vytvořit podpůrné materiály pro autoevaluaci škol. Východiskem jeho tvorby byl *Podkladový materiál pro tvorbu standardu kvality profese učitele*. Tento dokument se stal důležitým pro stanovení kategorií výzkumného šetření.

Zkoumaly jsme vnitřní motivaci učitelů mateřských škol k změnám spojeným s kurikulární reformou, pochopení její podstaty a jeho schopnost reflektovat svoji práci. **Zjišťovaly úroveň reflektivních dovedností učitelů mateřských škol jako základního stavebního kamene profesionality učitele.** Identifikovaly jsme, jak rozumí výsledkům své činnosti, jak ji interpretují, aby ji mohli výhledově zkvalitňovat.

Záměrem bylo přispět k poznání, jestli existují rozdíly v profesních dovednostech respektive reflektivních dovednostech u učitelů mateřských škol se středoškolským a vysokoškolským vzděláním v České republice.

Ověřovaly se stanovené výzkumné otázky: Je přípravné vzdělávání pro kvalifikaci učitele MŠ dostatečně rozvíjející reflektivní dovednosti? Existují rozdíly v reflektivních dovednostech učitelů mateřských škol středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných?

Pro výzkumné šetření v oblasti reflektivních dovedností byl využit záměrný výběr respondentů. Cílovou skupinu tvořily učitelky s délkou praxe min. 5 – 10 let a s kvalifikací středoškolskou a vysokoškolskou tak, aby bylo možno provést porovnání. Důvody pro vymezení délky praxe souvisí se současným stavem probíhající kurikulární reformy, respektive přípravným vzděláváním.

Výzkumný vzorek zahrnoval 8 učitelů mateřských škol, polovina je s kvalifikací ISCED 3 a polovina s kvalifikací v úrovni ISCED 5A ze dvou krajů České republiky – Jihomoravského a Královéhradeckého. Důvodem výběru míst je umístění pedagogických fakult, na kterých pracují řešitelky.

Výzkum se zabýval kvalitativním komparativním šetřením, při kterém byly použité metody polostrukturovaného rozhovoru a videostudie. Vyhotovení videozáznamů dopoledního programu vzdělávání v mateřských školách proběhlo v první části výzkumného šetření. Bylo analyzováno za pomoci programu Videograph (Rimmele, 2002) s metodikou dodržování pravidel analýzy videostudií (Najvar et al, 2011). V první části bylo cílem identifikovat u učitelek vybrané kategorie profesních dovedností podle *Rámce profesních kvalit učitele*. Posuzování se zaměřilo mimo jiné na uplatňování reflexe a sebereflexe učitelek, na základě kterých si plánují svůj profesní růst a rozvoj profesních kompetencí, konkrétně podle indikátorů z 3. kritéria v tabulce č. 2:

Tabulka 2 - Procesy učení

Učitel řeší profesní výzvy a úkoly a přijímá zodpovědnost za možná rizika jejich řešení.	
Kritérium 1	Učitel projevuje zaujetí pro profesi a pro práci s dětmi
Indkátory:	Učitel se zabývá svou profesí a dětmi také mimo svou přímou vyučovací povinnost;
Kritérium 2	Učitel průběžně reflektuje svou práci (nejen přímou vyučovací povinnost), tj. je schopen popsat, analyzovat a zhodnotit ji, vysvětlit důvody svého profesního jednání, případně navrhnout alternativní způsoby práce;
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>např. formou pedagogického deníku, nebo profesního portfolia vede poznámky, z nichž je zřejmé, že přemýšlí o svém pedagogickém stylu a s ohledem na vývoj dětí provádí příslušné změny;</i> ○ <i>zodpovídá za rozhodnutí, která činí při výkonu své profese. Dovede svá rozhodnutí objasnit ve vazbě k uznávaným teoretickým konceptům, analyzovat a zhodnotit, případně navrhnout alternativní řešení;</i> ○ je schopen posoudit svoje přednosti a meze ve své pedagogické činnosti a pracovat na svém dalším rozvoji;
Kritérium 3	Učitel na základě reflexe a sebereflexe plánuje svůj další profesní růst a své profesní kompetence průběžně rozvíjí
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>rozvíjí postoje a hodnoty, znalosti a dovednosti pedagogicko-psychologické, oborově didaktické, oborové, pracovně právní, znalosti a dovednosti z oblasti moderních informačních technologií;</i> ○ <i>využívá k svému rozvoji reflexe od dětí, kolegů, vedení školy;</i> ○ formuluje plán svého profesního rozvoje, konzultuje jej s kolegy, vedením školy;
Kritérium 4	Učitel plán svého profesního rozvoje koordinuje s úkoly a cíli školy, ve které učí;
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ přichází s návrhy – za kolegy i vedením školy, jak svůj osobní a profesní rozvoj sladit s úkoly a cíli školy;
Kritérium 5	Učitel k profesnímu rozvoji využívá rozmanité dostupné prostředky, např.

	literaturu, internet, konzultace s kolegy, kurzy dalšího vzdělávání učitelů;
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ prokazatelně doloží (např. formou profesního portfolia, nebo pedagogického deníku), jaké prostředky využívá ke svému profesnímu rozvoji;
Kritérium 6	Učitel svůj profesní růst průběžně vyhodnocuje a své profesní pokroky je schopen prokázat
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>učitel doloží obsah a výsledky svého dalšího vzdělávání – seznam prostudované odborné literatury, doporučí odborný seminář, nebo odbornou literaturu spolupracovníkům, předloží osvědčení;</i> ○ <i>analyzuje a vyhodnocuje kvalitu svojí pedagogické práce prostřednictvím rozmanitých technik;</i>
Kritérium 7	Učitel své odborné problémy, otázky i pokroky sdílí s kolegy
Indkátory:	<ul style="list-style-type: none"> ○ <i>poskytuje spolupracovníkům své autorské texty (učební texty, prezentace, projekty, přípravy, atd.);</i> ○ <i>předává kolegům poznatky z dalšího vzdělávání, uspořádá pedagogickou dílnu, jejímž obsahem jsou poznatky, které nabyly v rámci profesního seberozvoje;</i> ○ (pracuje jako uvádějící učitel, mentor);
Kritérium 8	Učitel pečuje o své fyzické a psychické zdraví, aktivně čelí stresu a syndromu vyhoření.

V druhé části výzkumného šetření proběhl polotrukturovaný rozhovor s učitelkou mateřské školy nad videozáznamem. Ten byl zaměřen na monitorování schopností učitelů mateřských škol reflektovat výsledky své činnosti s cílem jejího dalšího zkvalitňování. Rozhovor byl nahrán na diktafon a přepsán. Data byla kódována pomocí otevřeného kódování (Strauss, Corbinová, 1999).

Závěry výzkumného šetření

Ukázalo se, že učitelky s vysokoškolským vzděláváním častěji organizovaly vzdělávací činnosti skupinově, nikoli frontálně, což vedlo k větší aktivizaci dětí. Dále se ukázalo, že se *„diferencuje a individualizuje vzdělávání vzhledem k možnostem a potřebám jednotlivých dětí, snaží se o dosažení osobního maxima u každého dítěte“* a nebylo téměř vůbec naplňované v obou skupinách sledování učitelek. Výsledky jsou v souladu se zjištěními České školní inspekce (2012). Naopak *propojování učení s reálnými životními situacemi* bylo patrné u obou sledovaných skupin.

Obdobné výsledky bylo možné sledovat při polostrukturovaných rozhovorech s učitelkami. Společné pro obě skupiny bylo *zaujetí pro profesi*, které vyplynulo z první otázky: *Co pro vás profese učitelky mateřské školy znamená?* Kromě odpovědi typu *„naplnění mého života“* či *„podpora a pomoc nejmenším“* se ukázalo, že často věnují

přípravě pomůcek, plánům, četbě odborné literatury či záznamům o dětech, také svůj osobní čas.

Další otázka směřovala k prokázání kritéria 2 (tabulka 2), tedy k tomu, zda učitelka umí analyzovat, zhodnotit a vysvětlit důvody svého profesního jednání, případně navrhnout alternativní způsoby práce. Jednalo se o otázku: *Co jste viděla na videozáznamu a jak jste hodnotila svoji práci.* Při odpovědích byly signifikantní rozdíly v obou sledovaných skupinách. Zatímco středoškolsky vzdělané učitelky byly zaměřené na hodnocení vlastní osoby (např. myslím si, že jsem cíl splnila, všechny naplánované činnosti jsem uskutečnila), u vysokoškolsky vzdělaných učitelek častěji zaznívaly popisy činností dětí (např. pomáhali si, věděly si rady i s náročnou činností, byly samostatné) a hodnotící výroky vlastní práce (např. dala jsem dětem prostor na vlastní vyjádření, práce dětí ve skupinách se mi osvědčuje, je dobře, že měním prostředí třídy podle tématu vzdělávací nabídky).

Zajímavé byly odpovědi na otázku: *Udělal byste něco jinak?* V odpovědích byly středoškolsky vzdělané učitelky převážně spokojené se svou prací a neviděly prostor pro změny (např.: určitě bych nic neměnila, vyhovuje mi organizace dne tímto způsobem, jsem na to zvyklá a kolegyně také). Vysokoškolsky vzdělané učitelky se zamýšlely neustále nad organizací a zlepšením podmínek pro realizaci činností a hry dětí (např.: ještě bych mohla využít více přírodnin pro skupinovou práci, přidala bych příště grafomotofické listy, použiji koutek výtvarný pro samostatnou činnost dětí apod.).

Závěr

Projekt specifického výzkumu PdF UHK zaměřený na zjištění **úrovně reflektivních dovedností učitelů mateřských škol jako základního stavebního kamene profesionality učitele** v současných mateřských školách **splnil stanovené cíle.**

Z výše uvedených zjištění nelze dělat jednoznačné závěry, nicméně přinesly zajímavé postřehy o realitě předškolního vzdělávání a reflektivních dovednostech učitelek mateřských škol. Pozitivní jsou zjištění o vysoké motivovanosti učitelek k práci a snaze naplňovat požadavky Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. Ukazuje se však, že učitelky jsou bezradné a chybí jim podpora a zpětná vazba (vyjma jedné ze sledovaných mateřských škol, kde byla vysoká podpora ze strany vedení školy).

Reflektivní dovednosti jsou u obou sledovaných skupin ne příliš dobré, přesto jsou u vysokoškolsky vzdělaných učitelek nepatrně vyšší. To může souviset také s jejich schopností lépe připravovat vzdělávací nabídku zaměřenou na vyšší aktivizaci dětí a tím také efektivnější rozvoj klíčových kompetencí (kompetencí k učení, k řešení problémů, komunikativních, sociálních a osobnostních, občanských a činnostních).

Výzkumné šetření bylo jen na omezeném počtu učitelů, proto by bylo potřebné a přínosné rozšířit výzkumnou sondu o větší počet respondentů v dalších krajích v České republice, aby mohly být využité výsledky také pro decizní sféru jako východisko pro úpravu kvalifikačních požadavků pro učitele mateřských škol.

Výsledky budou využity ke zkvalitnění a zefektivnění terciálního vzdělávání v oblasti reflektivního rozvoje studentů oboru Učitelství pro mateřské školy na PdF. V připravované monografii budou zveřejněny také pro odbornou veřejnost s cílem upozornit na úskalí, která s sebou kurikulární reforma přináší v kontextu s profesní přípravou učitelek mateřských škol na předškolní vzdělávání.

Splnění kontrolovatelných výsledků řešení

Na základě řešení specifického výzkumu vznikl příspěvek, který byl prezentovaný na The 4rd International Conference on Education and Educational Psychology, ve dnech 2. až 5. října 2013 v Antályi (Turecko). Příspěvek bude publikovaný v Procedia-Social and Behavioral Journal a bude indexovaný ScienceDirect, Scopus, Thomson Reuters Conference Proceedings Citation Index (ISI, Web of Science) a zadáný v OBD s vazbou na RIV.

Dalším výstupem bude připravovaná monografie (á 100 stran, v nákladu 200 ks, formát A5), která bude přínosem pro teorii, výzkum i praxi v národním i mezinárodním měřítku.

Výstup

Příspěvek s názvem: **Úroveň reflektivních dovedností učitelů mateřských škol**

od autorek Vladimíry Hornáčkové, Zory Syslové, Evy Hercíkové a Evy Holubářové

byl prezentovaný na The 4rd International Conference on Education and Educational Psychology, ve dnech 2. až 5. října 2013 v Antályi (Turecko).

Přehled realizovaných výdajů

a) Stipendium – odměna studentům..... **16. 400,- Kč**

Eva Hercíková, P-PPVN, ID: 24265, č. účtu: 214982054/0300

Eva Holubářová, P-PPVN, ID: 25081, č. účtu: 1716656093/0800

Zdůvodnění: Studentky se podílely na deskripci rozhovorů, sběru a třídění dat.

b) 2x USB flash paměť (8 GB) a

2x paměťovou kartu pro ukládání dat..... **3.768,- Kč**

Zdůvodnění: Potřebné k uchování dat výsledků výzkumného šetření a videozáznamů.

c)Konferenční poplatek..... **5.851,12- Kč**

Uvedená částka byla na zaplacení konferenčního poplatku na The 4rd International Conference on Education and Educational Psychology – ve dnech 2. - 5. října 2013 v Turecku (Antalya).

- c) Dohoda externímu spolupracovníkovi .....**9.900,- Kč**
 Zora Syslová, číslo účtu 0287411033/0800
 Zdůvodnění: Zajištění spolupráce s Institutem výzkumu školního vzdělávání na PdF MU v Brně při kódování videostudií, spolupráce při interpretacích výsledků výzkumných šetření a při tvorbě monografie, včetně dalších prezentací.
- d) Literatura .....**1.932,- Kč**
 Určená k problematice reflektivní dovedností.
- e) Spotřební materiál k realizaci specifického výzkumu
 a připravované monografie..... **11.054,- Kč**
 ..... **719Kč**

Celkem realizované výdaje: 49624,12,-Kč

Přílohy:

- a) Příloha č. 1 - Publikační výstup – příspěvek prezentovaný na konferenci v Turecku.
 b) Příloha č. 2 - Výsledovka z ekonomického informačního systému Magion – vyúčtování dotace (pracoviště 01240, zakázka 2114)

Datum: 3. 1. 2014

Podpis odpovědného řešitele:

Hornáčková